

BOZOK ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

ISSN 2146-7846

Cilt 1 Sayı 1 2012/1 [Yılda iki kez yayımlanır]

JOURNAL OF FACULTY
OF THEOLOGY OF
BOZOK UNIVERSITY

ISSN 2146-7846

Vol. 1 Issue 1 (2012/1) [Biannual]

Anthony Kenny

"Agnosticism and atheism,"
Philosophers and God: At the
Frontiers of Faith and Reason
(içinde), ed. John Cornwell and
Michael McGhee, New York 2009.

Agnostisizm ve ateizm

Çev: Yaşar TÜRK BEN

Yrd. Doç. Dr., Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Richard Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*⁰¹ adlı eserinde agnostisizm tartışmasına aşağıdaki sözlerle başlamaktadır:

Eski okulumuzun küçük kilisesindeki kürsüden bize nutuk atan Hıristiyan, ateistler için gizliden gizliye bir saygı hissi beslerdi. Onlar en azından yanlış yönlendirmeden doğan görüşlerini

cesurca sırtlanabiliyorlardı. Bu papazın asıl tahammül edemediği bilinemezlerdi: yapmacıklık ve yavan, aşırı duygusal, silik, işe yaramaz, benzi atmış taraf tutmayanlar. Kısmen haklıydı ama tümünden yanlış bir mantıkla.⁰²

Bu makalede agnostisizmin ateizmin sulandırılmış bir formu olarak görülmesinin yanlış olduğunu iddia edeceğim. İki pozisyon arasında hatırı sayılır farklılıklar vardır. Eğer dikkatli bir şekilde tetkik edilirse, farklılıklar hem ahlaki bakımdan, hem de epistemolojik açıdan agnostisizmin ateizme göre tercihe şayan olduğunu göstermektedir. Agnostisizmin bu kışkırtıcı formunu ortaya koymadan önce ateizm ve teizm hakkında birkaç kelâm etmem gerekmektedir.

Dış görünüşe göre ateizm teizmden daha güçlü bir iddia ileri sürmektedir. Ateist "Tanrı" ne şekilde tanımlanırsa tanımlansın "Tanrı yoktur." iddiasını taşır. Teist: "Tanrı vardır." şeklindeki önermeyi doğrulayacak en az bir "Tanrı" tanımı vardır iddiasını ileri sürmektedir. İki arasında gerçekçi bir karşılaştırma yapacak, "Tanrı" tanımı üzerinde anlaşmamız gerekir. Öyle sanıyorum ki Homerus'un Olimpik Tanrıları söz konusu olduğunda çoğumuz agnostik değil ateistiz.

Muhtemeldir ki Oxford'un Klasik dönem bir veya iki profesörü hariç tutulursa, bugün Zeus, Hera ve Afrodite'in zahiri anlamıyla gerçekten var olduğuna inanan kimse yoktur. Bu bizim *İlyada ve Odise'*den hoşlanmamıza engel teşkil

01. London: Bentam Press, 2006.

02. Ibid., p. 46. Bu kitap, Tunç Tuncay Bilgin tarafından *Tanrı Yanılgısı*, adıyla dilimize çevrilmiş ve Kuzey Yayınları'nda, Mayıs 2009'da yayımlanmıştır. Bu bölümün çevirisini bu baskının 50. sayfasından aktarılmıştır.

KAYNAKÇA

Kenny, Anthony. "Agnostisizm ve ateizm," [Agnosticism and atheism] Çev.: Yaşar:Türkben, *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1, 1 (2012/1), ss. 161-168.

etmez. Bu Homeros'un kendimiz ve yaşadığımız dünya hakkında bize hiç bir bilgi vermediği anlamına gelmez.

İbrahimî dinlerde tasvir edilen Tanrı tasavvuru belirgin bir şekilde Olympos tanrılarından farklıdır. Ancak benim kastım, mutlak güç, mutlak bilgi ve yüce bir merhamete sahip geleneksel Yahudi-Hıristiyan tabii teolojisindeki Tanrı'ya göre ateist olmaktır. 1979 yılında yayınlanan *Filozofların Tanrısı*⁰¹ adlı kitapta, ilahi kudret ve insan hürriyeti üzerinde düşünüldüğünde görüleceği üzere, bu üç sıfatın birbiriyle uyumadığını iddia ettim.

Şayet Tanrı insanların gelecekteki fiillerini bütünüyle bilecekse, bu durumda determinizm doğru olacaktır. Yok eğer Tanrı insanları günah işlemek üzere serbest bıraktıysa, bu durumda determinizm yanlış olacaktır. Bu durumda kadir-i mutlak, sonsuz bilgi sahibi ve sırf iyi olan bir varlıktan bahsedilemez. Skolastiklerin ve akılcı felsefenin Tanrı'sı gibi bir varlığın olmadığı sonucuna vardım. Yahudi-Hıristiyan kutsal kitaplarında bize sunulanlar gerçek anlamda olmayıp, mecazidirler. O günden bu güne bu hususta düşüncemde bir değişiklik olmadı. Ancak, ben yine de daha az mutlak bir Tanrı'yı bilip bilemeyeceğimiz, inanıp inanmayacağımız sorusuna kapıyı açık bırakıyorum. Bu anlamda ben bir ateist değilim ve agnostik olarak kalmaya devam ediyorum. Tartışmama kesin ve belirli bir muhteva vermek için, Tanrı'yı evrenin akıllı tasarımcısı olarak tanımlamayı teklif

01. Oxford: Oxford University Press.

ediyorum. "Akıllı tasarımcı" kelimelerinin zahirî anlamını kastediyorum: Ben Yaradılış'ın birinci bölümünde anlatılan dünyayı yaratan tabiri yerine, daha kabul edilebilir kabilinden ifadeler kullanan kimselerin pozisyonu ile ilgilenmiyorum. Evrenin bir akıllı tasarımcısı söz konusu olduğunda ben agnostığım; böyle bir varlık olup olmadığı bilmiyorum. Agnostik olmamın sebebi bu şekilde tanımlanan bir Tanrı için lehteki ve aleyhteki delilleri denk bulmamdır.

Şimdi, Aquinas'ın beşinci yol ve Kant'ın fiziko-teolojik delilleri gibi, lehteki ilk delilleri tetkik edelim. Kant bunu böyle ifade ediyor. Dünyanın her yerinde düzenin işaretlerini ve ona uygun amaçları ve apaçık büyük hikmetin varlığını buluyoruz. Zira bu düzen dünyayı oluşturan tek tek şeylerden farklıdır ve biz kör tabiatın yaptığı gibi değil, aksine özgür insanların yaptığı gibi, bir veya daha fazla "akıllı neden" in böyle bir şey yapması gerektiği sonucuna varmalıyız.⁰²

Bu argümanın mütalaa edilmesinde, her şeyden önce tasarım ve gaye arasında fark bulunduğunu bilmek gerekir. Tasarım gayeden farklıdır çünkü tasarım bir fikrin öncelediği bir gayedir: Bir kimsenin zihninde olan düşünce veya plandır.

Eğer dünya tasarımılanmışsa, bu durumda öncesinde tasarımcının zihninde bir plan, dördüncü İncil'de belirtildiği gibi *Logos* veya *Söz*, vardır. Yıllar

02. Bkz. *Critique of Pure Reason, Transcendental Dialectic*, Book II, Ch. 3, Section 6.

öncesinden tasarımdan gelen delilin, gayeden tasarıma giden delilden daha uygun olduğuna işaret edilmişti.

Gayenin varlığını ve sınırsızlığını evrenin temel olgusu olarak gören Aristoteles'in ve insani alan dışında teleolojinin varlığını inkâr eden Descartes'in aksine, Aquinas ve Kant dünyada erekselliğin açıklanması gerektiği hususunda ve bu açıklamanın tasarım açısından yapılması gerektiği noktasında hemfikirdir.

Kant'ın argümanı Beşinci Yol'un anahtar öncüllerini kullanmaktadır. "Eksik bir bilince sahip şeyler, bilinçli, akıllı bir şey tarafında yönlendirilmedikleri sürece, belli bir hedefe yönelmezler, tıpkı bir ok ve okçu gibi."⁰¹ Buna karşın Darwin'den beri böyle bir iddia Kant veya Aquinas'ın öne sürdüklerinden daha çok argümana gereksinim duymaktadır. Darwin, Aristoteles'in aksine, gayeselliğin açıklanması hususunda onlarla aynı görüşteydi. Onların aksine, Aquinas'ın insani alanın dışında, gaye barındıran, fakat belli bir tasarım içermeyen dünyasına karşı çıkmakla Aristoteles'le aynı fikirdedir. O tabii seleksiyonda tasarıma hiç yer vermeden teolojik açıklamaları doğal açıklamalara çevirmektedir.

Her ne kadar Darwin biyolojide tasarımdan gelen argümanın temellerini yıktıysa da, son zamanlarda tasarımdan gelen delilin fizikten neşet eden yeni bir versiyonu ortaya çıktı. Fizikçiler bütün evrende bulunduğu

01. *Summa Theologiae*, Ia, 2, 2.

na inanılan altı sabitenin olduğunu belirlemektedirler. Başlangıçta bunlardan her birinin değeri son derece ihtimal dışıdır. Fakat onlardan birinin fiili değerinde birazcık bir değişme olursa kâinatta hayat imkânsız hale gelir. Bu mükemmel düzeni nasıl izah edeceğiz? İlk bakışta bu evrenimizin böyle bir hayatı mümkün kılmak için düzenlendiğine bir delil değil midir?

Ateistler bu delili etkisizleştirecek iki farklı metot benimsemektedir. Birincisi antropik ilke denilen şeyi kabul etmektir. Biz bu dünyada birlikteyiz. Bundan dolayı dünya bizim üreyip çoğalmamıza olanak sağlamalı ve bizi desteklemelidir. Bunun karşısı a priori olarak imkânsızdır. Bizim dünyamız varlığımız için gerekli olan niteliklere zorunlu olarak sahiptir; zira biz buradayız ve onun hakkında düşünüyoruz. Bu yüzden kozmolojik düzen, son derece imkansız görünmesine karşın, izaha muhtaç değildir. İmkânsız olmasından ziyade antropik ilke, onlar zorunludurlar ve zorunlu olan şeylerin izaha ihtiyacı yoktur, demektedir.

Burada "zorunluluk"un kullanımına yakından bakmamız gerekiyor. Zorunluluk'un bu argümanda, üç tür gereklilikle ilgili olarak üç anlamda kullanılmaktadır: nedensel gereklilik, metafizik gereklilik ve epistemik gereklilik.

İlki, nedensel zorunluluktur. Şayet bazı etkileri ortaya çıkarırsa, bazı durumlar nedensel olarak zorunlu olabilir: Sözcügelimi, hayat makul bir şekilde devam edecekse, kozmolojik düzenin belirli bir şekilde sürmesi gere-

kir. Fakat, bu, onların sahip oldukları nitelikleri yapmaları şeklinde öncesinde bulunan bir zorunluluk anlamına gelmemektedir. Onların sahip oldukları nitelikler hiçbir şekilde metafiziksel bir zorunluluk değildir. Kozmolojik düzenin niteliği zorunlu bir hakikat olmadığı gibi zorunlu hakikatlerden çıkan bir şey de değildir: Bu empirik araştırmalarla ve bilimsel hipotezlerle keşfedilmiş olan bir şeydir.

Nedensel ve metafizik zorunluluğun yanı sıra epistemik imkânın karşılığı olarak bir epistemik zorunluluk da vardır. 'Aksini bilmeme rağmen, p bir şey olabilir' dediğimde p epistemolojik olarak mümkündür. Şayet değilse —p epistemolojik olarak mümkün değilse, p bu durumda epistemolojik olarak zorunlu olmuş olur. Bir şey metafizik olarak zorunlu olmadan epistemolojik olarak zorunlu olabilir. Belirttiğim üzere, Barak Obama Amerika Birleşik Devletlerinin başkanıdır, ifadesi epistemolojik olarak zorunludur, fakat metafiziksel olarak değil. Antropik ilke, yanlış bir şekilde, insanların yaşam şartlarına dair epistemik zorunluluk şartlarından metafiziksel zorunluluk iddiası çıkarmaktadır.

Ateistlerin ilk bakışta tasarım lehine olan delilleri boşa çıkarmak için bir alternatifleri de, değişik kanunlara tabi ve farklı kozmolojik düzenler taşıyan bir çok evren vardır; ve bizim dünyamız içinde insan hayatının ve zihninin gelişebildiği sadece onlardan bir tanesidir, şeklinde bir iddia ileri sürmeleridir. Bu yol diğerlerinin arasından, Giordana Bruno, Martin Rees

ve Richard Dawkin tarafından benimsenmiştir. Nitekim Dawkin buna şu şekilde işaret etmektedir: "Nihai evrimimize ve dolayısıyla da şu anda problem üzerinde düşünmemize elverecek şekilde oluşmuş olan (muhtemelen az sayıdaki) evrenlerden birinde olmak zorundayız."⁰¹

Gerçi ateizmi savunma noktasında genellikle birleşseler de, kozmolojik düzenin imkânsızlığına dair iki çözüm birbirinden farklıdır. Antropik ilke, ortada açıklanacak hiçbir şeyin olmadığını söylemektedir—ortada imkânsızlık yoktur; sadece zorunluluk vardır. Çoklu evren tezi geçekte, açıklanması gereken bir şey olduğunu ve bunun da a priori imkân ile açıklanması gerektiğini söylemektedir. Bu sadece milyonlarca evrenin mümkün olmasıyla, bilimsel araştırmalarla elde edilemeyen hipotezlerle, olabilecektir.

İlk açıklama epistemik olanla, metafizik olanı bir birine karıştıran bir safesattır. İkinci izah ise bir miktar fazla bilimsel bir spekülasyondur. O sadece akıllı tasarıma karşı bir alternatif veriyor gibi görünmektedir. Ama eğer Astronom Royal bana sonsuz evrenler olduğunu söylerse; ve köktenci bir vaiz bana dışarıdan akıllı bir varlık tarafından düzenlenmiş bir evren bulunduğunu söylerse, bu durumda ben birbirine denk iki metafiziksel tez ile karşı karşıya kalırım. Bilim seçim noktasında bana rehberlik yapamaz.

Şimdi bir süreliğine Kant'a dönelim. O, bütün teorik Tanrı delillerini eleş-

01. *The God Delusion*, p. 145.

tirdiği gibi, nizam delilini de eleştiriyordu. Onun delile yönelik eleştirisi, otoritesine değil, kapsamına yöneliktir. O, bir argümanın en fazla söyleyebileceği şeyin, dünyanın, işlediği malzemenin uyum gösterme sorunu yüzünden sürekli engellenen, bir mimarının var olduğudur, yoksa her şeyin ideasını taşıyan, özne bir yaratıcı olduğunu değil.⁰¹ Birçok dindar mü'min, şüpheden uzak bu şekildeki Büyük Mimar'ın kabul edilmesinden memnun olacaktır. Diğerleri putların formlarının yaratıcısı olan bir şeyden daha düşük bir varlığa taptıklarını addedecekler; ve dolayısıyla böyle bir akıllı düzenleyiciye Tanrı adını veremeyi reddedeceklerdir.

Şu ana kadar sahip olduğumuz evren türünü tartıştık. Ancak niçin herhangi bir türde bir evren vardır? Herhangi harici bir kozmik faili postulat olarak koyan argümanın kesinlikle evrenin kökenini de açıklaması gerekir. Tanrı'nın varlığı lehine getirilen birçok argüman sadece sıradan mü'minin şu seslenişini dile getirmektedir: "Tanrı var olmalıdır; yoksa dünya nasıl meydana geldi?"

Filozoflar ve bilim adamları evrenin ebediyen var olduğunu memnuniyetle kabul ettiklerinde, sadece onun tabiatını açıklamak dışında, evrenin kökenini açıklamak gibi bir sorun yoktu. Fakat evrenin geçmişte ölçülebilir bir zaman diliminde var olmaya başladığı varsayıldığında, inatçı birisi omuzlarını silkeleyip açıklama getirmeyi reddedebilir. Biz son derece gönül rahatlı-

01. Kant, *Critique of Pure Reason*, A 627.

ğıyla evrenin meydana gelmesi için bir sebebe ihtiyaç olmadığını ilan etmeyi hoş göremeyiz; zira evren gibi sorunun yaygın olarak var olduğu durumda bir ilkenin varlığını terk etmek irrasyonedir. Eğer akıllı bir yaratıcı tasavvur edilebiliyorsa, bu, soruna kesinlikle evrenin keyfi olarak meydana gelmesinden daha ikna edici olacaktır.

Benim mütalaa ettiğimiz argümanlarla problemim evren-dışı kavramına insanüstü bir anlam vermeleridir. Ben başlangıçta düzen ile gaye arasındaki farka dikkat çektim. Düzen gayeden farklıdır; çünkü düzen, tasarım bir fikirle gayeyi incelemektedir: birisinin zihninde bulunan bir düşünce, bir plan. Bizim zihnimiz söz konusu olduğunda, ortaya konulmamış olan bir fikir basit veya zamansız bir şey değildir; aksine deney ve araştırmalarla meydana getirilmektedir.

Tasarımdan gelen delil, ancak tamamen farklı bir zihin mümkün olursa sonuçlarını kabul ettirebilir: tanrısal, evren-dışı, basit ve ebedi bir zihin. Eğer biz zihni bir varlığa atfedeceksek—sınırlı veya sınırsız, kâinata ait veya kâinat dışı—zihin kavramımıza dair kalkış noktamız insanlardaki gibi almak durumundadır: Bizim onun dışında bir tasavvurumuz yoktur.

İnsan aklı kendisini insan bedenindeki davranışlarında ve insan zihnindeki düşüncelerde göstermektedir. Eğer biz "bilme", "inanma", "düşünme", "tasarlama", "kontrol etme", "zihin" gibi sözcükleri insanoğluna atfetmek suretiyle aktif olarak düşünürsek, onların ezeli ve ebedi, hazır ve

nazır, maddi olmayan olarak farz ettiğimizde oradaki güçlüğüne ne kadar büyük olduğunu farkına varırız. Belli bir ölçüde antropomorfizmle biz hayvanlara, bilgisayarlara, müesseselere, bize benzeyen organizmalara veya yapmış olduğumuz bazı aletlere zihinsel birtakım nitelikler atfedebiliriz; ancak antropomorfizmin de bir sınırı var, bize benzeyen evren –dışı bir akıl bu sınırların dışında görünmektedir. Bu sadece bizim neyin Tanrı'nın zihninde olduğunu bilmememiz veya bilememişimizle ilgili değil; bu bizim Tanrı'ya hiçbir şekilde bir zihin atfedemeyişimizdendir. İnsan zihninin içeriğini tasvir etmek için kullandığımız dil, sosyal kurumlar ve bedensel davranışlar ağı içerisinde işlev görür. Biz bu dili tabii dünyanın dışında bir varlığa atfettiğimizde, ki onun operasyon alanı âlemin bütünüdür, bu ağ parçalanır ve biz artık ne söylediğimizi bilemeyiz.

Benim Tanrı'nın varlığının ispatlanmasına veya ispatlanmamasına karşı tutumun agnostisizmdir: Biz her iki yolu da bilmiyoruz demektir. Genellikle hem teist, hem de ateist filozoflar, bir argüman getirmek yerine, sorumluluktan kaçma denilebilecek bir taktik benimsiyorlar; başka türlü söyleyecek olursak, delil getirme yükünü karşıtının sırtına yüklüyorlar. Oysa, doğru bir şekilde, hüküm vermeyi askıya almak agnostisizmdir. Bilgi iddiasının doğrulanmaya gereksinimi vardır; bilgisizliği ise sadece itiraf etmek gerekir. Üstelik, Tanrı'nın var olduğunu bilme veya Tanrı'nın var olmadığını bilme iddiası soyut bir ifadedir. Şüphe itirafı

böyle bir şey değildir.

Agnostisizm dogmatik teizmden farklı olduğu kadar, dogmatik ateizmden de farklıdır. Ateizmin aksine, agnostisizm eğretidir ya da eğreti olabilir. *What is faith*⁰¹ adlı kitabımda zorunlu ve olasılıklı agnostisizmi birbirinden ayırt ettim. Zorunlu agnostisizm, Kant gibi birçok filozofun sahip olduğu, insan zihninin sınırlarından dolayı Tanrı'nın bilgisine sahip olmasının mümkün olmadığı şeklindeki kanaatin adıdır. Tanrı'nın varlığı hakkında agnostik olmanın insanın sahip olduğu duruma düşen en uygun durum olduğuna dair birkaç felsefi argüman vardır.

Bu tür agnostisizm için ileri sürülen argümanların, ateizm ve teizm için ileri sürülen argümanlar kadar gayri muknî buluyorum. Zorunlu agnostisizmin aksine, olumsal agnostisizmde bir kişi şöyle diyebilir: “Ben bir Tanrı'nın olup olmadığını bilmiyorum; ama belki O bilenebilir; O'nun bilinmeyeceğine dair benim bir delilim yok.”

Benim agnostisizmin böyledir. Başka bir deyişle, lehte ve aleyhteki bazı delillerin beni ikna edebileceği fikrine açığım; buna karşın henüz bir tarafta karar vermiş değilim. Benim sahip olduğum olumsal agnostisizm başka insanların Tanrı'nın var olduğunu bilip bilmediklerini veya tek düşüncenin onların bildiği olup olmadığını bilmeyi içermemektedir. Elbette onların bilmediklerini düşünüyorum; ancak bu inanç bana aittir ve ben bunun bilgi

01. Oxford: Oxford University Press, 1992.

statüsü olduğunu iddia etmeyeceğim.

Bu ateizm ve agnostisizm arasındaki ikinci bir farkı ortaya koymaktadır: ikincisi insanların düşüncesine büyük bir saygı duymaktadır. Birçok ateist Tanrı'ya iman edenlerin böyle yapmakla makul olmayan bir şey yaptıklarını iddia etmektedir. Ben böyle düşünmüyorum. Tanrı'nın varlığının bilineceği iddiasını ileri sürenlerin, bu iddiayı ileri sürmekle doğrulanamayacak bir iddia ileri sürdükleri hususunda hemfikirim; fakat aynı şekilde bu Tanrı'nın olmadığını ileri sürenler için de geçerlidir. Ancak kesinlik taşımayan Tanrı'ya iman iddiası aynı itirazlara açık değildir.

Bir inanç yanlış olmasına rağmen, makul olabilir. Eğer iki onkoloji uzmanı tümörünüzün iyi huylu olduğunu söylerse, üzüntü verici bir şekilde böyle olmasa bile, buna inanırsınız. Birçok kültürdeki birçok insanın dinî inancı, doğru olmasa bile, makul olabileceğini düşünüyorum. (Buna göre, dogmatik olmayan, eğreti ateizm de böyledir.) Ancak ben Tanrı'ya imanın bütün insanlar tarafından ulaşılabilecek değerlendirmelere dayanması durumunda makul olabileceğini düşünüyorum: bir kimseye veya bir gruba ulaşan özel bir mesaja dayanması durumunda değil.

Çünkü ben Tanrı'ya iman etmenin makul olduğunu düşünüyorum, bir çocuğun bir dinî inançla birlikte büyümeye itiraz edilmesinin yanlış olduğunu düşünüyorum. Törenler ve hikâyeler olmaksızın çocukların eğitiminin imkânsız olduğunu düşünüyorum; çünkü yetişmek hangi iddiaya sahip çıkacağımı,

neyi dışarıda bırakacağını bilmektir. Santa Claus hakkında çocuğa bir şeyler söylemenin yanlış bir tarafı olmadığını düşünüyorum; böyle yapmak bir yetişkini bağınaz Santaclausian topluluğuna sevk etmeyecektir. Birçok entelektüel Hıristiyan ergenliğe ulaştıklarında Christmas hikâyelerinin önemli bölümlerini terk ediyorlar. Önemli konumda olan birçok papazın İsa'nın Beytlehem'de doğduğuna inanmadıklarını biliyorum. Buna karşın, dinî hikâyelere inanmamak, zorunlu olarak onları elimine etmek anlamına gelmemektedir: Daha önce iddia ettiğim gibi bunun manası, bunların birisinin zihnindeki tarih kesitinden alıp şiir bölümüne aktarmaktır. İnanç değiştirilemez bir hüküm olarak, yanlış bir önerme ortaya koyduğunda makul değildir.

Ancak ben inananların kiliselerine, sinagoglarına, camilerine karşı belli bir kanaate, ki bu kanaat siyasi parti veya bir cemaatle ilgili olabilir, sahip olmalarında makul olmayan bir şey olmadığını düşünüyorum.

Son tahlilde, ateizmin aksine agnostisizm, dua için kapıyı aralıklı bırakmaktadır. Agnostik olmak, dua edememek anlamına gelmemektedir. Özünde, varlığı şüpheli olan bir Tanrı'ya yakarıшта bulunmak, işitme menzilinde birisinin olup olmadığını bilmeden acil bir durumda imdat istemekten daha fazla irrasyonel değildir.

Ancak daha önce belirttiğim gibi, Tanrı hakkındaki haber kipli ifadeler zahirî olarak yorumlanamaz, hakeza Tanrı için yapılan dualar da aynı şekilde

de emir kipinin zahirî kullanımını olarak ele alınmamalıdır. Benzer nitelendirmeleri, 30 sene önce yazdığım *The God of Philosophers* adlı kitapta ele aldım.

Tanrı'nın varlığı konusunda şüphesi bulunan kimsenin, başka konularda olduğu gibi, bu tür konularda, dua etmesinin hiçbir sebebi yoktur. Bazıları varlığı şüpheli olan bir Tanrı'ya dua eden agnostik bir kimse düşüncesini komik bulabilir. Hiç şüphesiz bu, dağın zirvesinde mahzur kalmış, mağarada kapana kısılmış, okyanus ortasında savrulan bir kimsenin asla işitilmeyecekken yardım çığlıkları atmasından veya asla görülmeyecek bir ateş sinyali göndermesinden daha fazla irrasyonel değildir.

168

Bu şekildeki bir mü'min Tanrı'nın olup olmadığı hususunda makul görünmektedir. Eğer bir Tanrı varsa, onu mutlu edip etmemesi, kurtarıp kurtarmaması bahsi değildir. Elbette, dindar insanların bu konuda bir kanaatleri vardır. Fakat eğer bir Tanrı varsa, O'nun nazarında, kendisinin (Tanrı'nın) varlığı ve mahiyeti konusunda bilgi sahibi olmak için dua eden kimsenin hali, konuyla bu derece ilgilenmeyen veya bu problemi çok güç bulup insan gücünü aşan bir yardımı hoş karşılamayan kimseden daha az sevimli değildir.